

Inhoud

Naar de staart van Zuid-Amerika 11

Gidsen van het eerste uur: Slauerhoff en Heyerdahl 77

Nederland en Paaseiland 95

De magische sfeer op een monsterachtige puimsteen 114

Woord van dank 191

Naar de staart van Zuid-Amerika

Het eerste minieme stukje van deze lange reis begint traag genoeg. Terwijl ik op een milde herfstdag op het station van Zuidhorn wacht op de verlate boemel naar Groningen, richt de dichter Remco Ekkers het woord tot mij.

‘Waar gaat de reis dit keer naartoe?’ vraagt hij, terwijl hij een blik op mijn koffer werpt.

‘Naar Paaseiland,’ zeg ik, onwillekeurig haast fluisterend, me half naar hem overbuigend.

Hij kijkt dromerig van mij weg, zuigt aan zijn sigaar en blaast een rookwolkje de zuivere lucht in.

‘Ik ga binnenkort naar Mongolië,’ zegt hij, eveneens op fluistertoon, nog steeds met die dromerige blik.

De treinreis naar Schiphol verloopt zonder noemenswaardig tijdverlies. Mijn opluchting daarover slaat echter om in ongerustheid als mijn reisgenoot zich niet tijdig op de afgesproken plaats meldt. Wat voor obstakels is hij vanuit zijn Friese dorp naar de luchthaven tegengekomen?

Deze reis wordt in alle opzichten een experiment. Niet alleen wijk ik op een haast onverantwoorde wijze af van mijn normale koers – *Go North, Young Man!* –, maar ik laat mij ook nog eens vergezellen door iemand die ik nauwelijks ken. Zijn antecedenten zijn welis-

waar goed – hij is enthousiast en een liefhebber van mijn reisboeken –, maar wat blijft daar in den vreemde van over? Is het wel verstandig met een fan op reis te gaan? ‘Als je een aap laat klimmen, gaat hij dan niet met kokosnoten gooien?’ vroeg een Nederlandse politicus zich eens af. Het omgekeerde is ook waar: ‘Geniet van schone strofen,’ schreef Slauerhoff, ‘maar schuw het leeg gezelschap van hun dichters.’

Vaak lees je in reisverhalen hoe twee vrienden opgewekt op stap gaan en hoe dan, als de eerste tegenslagen zich aandienen, de goede verstandhouding verzuurt. Ik neem me echter voor dat ik Lampe te allen tijde zielsdankbaar zal blijven voor zijn besluit mij op de tocht naar het spectaculaire Paaseiland, het ‘aards paradijs’ van zijn ontdekker Jacob Roggeveen, gezelschap te houden. Zonder hem zou het een kale bedoening zijn geworden, nu de energieke Blom, een fotograaf met een altijd zonnig humeur, op het allerlaatste moment vanwege ziekte in de familie de reis moest afzeggen. Wat zal de vervanging van Blom door Lampe opleveren?

Voorlopig niets, want Lampe is in geen velden of wegen te bekennen.

Zouden er in de hal op nog meer plaatsen saucijzenbroodjes verkocht worden?

Een telefoontje geeft opheldering: Lampe staat al een kwartier te wachten bij een tent met hamburgers. Hij weet niets van saucijzenbroodjes.

Dat belooft weinig goeds voor het vervolg van de reis.

Sreen, met een kaarsrechte rug en een strenge blik achter de brillenglazen, bepakt en bezakt, maakt hij zich even later los uit de menigte. Een bobbelig paars litteken op zijn rechterwang, dat na een rechte streep lichtjes omhoogkrult, als een rups van vlees, lijkt een verlengstuk van zijn mond, waarvan de dunne lippen stijf op elkaar

zijn geklemd. Zo uit de verte doet hij mij – zonder de bril en dat gulzige litteken – al meteen onweerstaanbaar denken aan de stenen beelden op het verre eiland. Beide handen omklemmen de handvatten van koffers, waarvan de ene twee keer zo groot is als de andere. Aan beide kanten van zijn broodmagere gestalte hangt een fototoestel.

Lampe is er klaar voor, voor zijn ‘droomreis’, zoals hij onze onderneming eerder noemde. Mijn meesterknecht, mijn Sancho Panza, mijn Sam Gewissies – of toch niet? We gaan de klus samen klaren, dat is de afspraak. De kans daarop is groot, want we zijn beiden bezielde door dezelfde reiskoorts en hebben hetzelfde unieke doel voor ogen. Bovendien is hij een gevoelsmens, zoals hij mij onlangs toevertrouwde, net als ik, dus is het onwaarschijnlijk dat we elkaar voor het hoofd zullen stoten.

Minder blij ben ik met zijn aankondiging dat hij buiten nog één laatste sigaret gaat roken. Aangezien mijn metgezel veel tijd zal doorbrengen in vliegtuigen, sloopshutten en hotelkamers, grijpt hij de reis aan als een ideale mogelijkheid om van zijn verslaving af te komen. Het is echter algemeen bekend dat een verstokte roker die van het ene op het andere moment de tabak afzweert geheel van slag raakt, depressief en onberekenbaar wordt, de slaap niet meer kan vatten, vaak geprikkeld op zijn omgeving reageert, zich reddeeloos naar de rand van een zenuwinzinking begeeft en sterk gaat zweten. Terwijl ik als reiziger graag rust om mij heen heb, omhuld wil zijn door een sfeer van contemplatie en bezinning, waarbinnen invallen en ideetjes kunnen opborrelen, anders steekt een mens immers niets op en had hij evengoed thuis kunnen blijven, om avond aan avond in alle praatprogramma's op de treurbuis naar steeds dezelfde gasten te luisteren. Liever een tabaksgeur om mij heen dan de nerveuze onrust en plotse driftbuien van iemand met een slecht humeur.

‘Ik hou niets eens van broodjes worst,’ mompelt Lampe verongelijkt, waarna hij zich met een pakje shag naar buiten haast.

Een paar uur later nemen we alweer afscheid van elkaar. Niet vanwege een hoog oplopend conflict over hamburgers of saucijzenbroodjes, maar vanwege een verschillende vliegroute naar de Chileense hoofdstad Santiago. Aangezien Lampe pas op het laatste moment in de reis werd ingepast, is hij ingedeeld op een andere vlucht. Hij stapt over in Parijs, ik in Madrid. Verloopt alles naar wens, dan zien we elkaar een dag later weer in een hotel in het centrum van een onbekende wereldstad.

Ik hou mijn hart vast.

Zou je na de reis naar Madrid (2,5 uur) en de nachtvlucht naar Santiago (13,5 uur) meteen doorvliegen naar Hangaroa op Paaseiland (5,5 uur), dan zou je nog geen etmaal in de lucht doorbrengen. Dat stelt niets voor in vergelijking met Katherine Routledge, die er, na haar vertrek met het zeilschip *Mana* op 28 februari 1913 uit de haven van Southampton, dertien maanden over deed om Paaseiland te bereiken.

Langzaam reizen heeft natuurlijk zo zijn voordelen. Routledge was een Engelse dame van rijke komaf die na haar late huwelijk met een Australische avonturier een eigen schip liet bouwen, waarmee ze naar de Stille Zuidzee wilde varen. In Oxford, waar ze geschiedenis had gestudeerd, had ze zich verdiept in het werk van enige antropologen, onder wie A.C. Haddon en W.H.R. Rivers. Dat waren geen dorre kamergeleerden, maar avonturiers. Beide heren hadden deelgenomen aan een etnologische expeditie naar Straat Torres, tussen Nieuw-Guinea en Australië. Haddon leeft in de antropologie voort als de auteur van een artikel over het snorhout, ook wel zoemhout genoemd, dat bij bepaalde rituelen werd rondgezwaid

en dan voor een geheimzinnige, dreigende sfeer zorgde. Voor R.R. Marett, die ze persoonlijk kende, had ze grote bewondering. Hij meende dat gevoelens van ontzag en angst aan de basis van elke religie liggen. Marett was een leerling van E.B. Tylor, een evolutionair denker en een van de grondleggers van de antropologie, die stelde dat een cultuur de stadia van primitivisme, barbarij en beschaving doorliep; religie was eveneens een drietrapsraket, die zich via animisme en polytheïsme naar monotheïsme ontwikkelde. Aan deze wetenschappelijke pioniers vroeg ze, evenals aan bestuursleden van de Royal Geographical Society en het British Museum, wat er nog voor nuttigs in deze verre zuidelijke wateren gedaan kon worden.

Ga naar Paaseiland, luidde het antwoord.

Haar boek *The Mystery of Easter Island* (1919) geeft niet alleen een beschrijving van haar onderzoek naar de *moai*'s, de vermaarde beelden op Paaseiland, en naar de rotstekeningen, maar ook van de scheepsreis en haar verdere belevenissen op het eiland.

De zeiltocht ging via Madeira en de Canarische Eilanden naar de Braziliaanse kust en Kaap Hoorn. Soms brachten de opvarenden een paar dagen in een romantische baai door, op plekken die het waard waren om door een Robert Louis Stevenson beschreven te worden, zoals ze noteerde. Toch waren er aan boord voortdurend conflicten, die vaak hun oorsprong vonden in het bazige gedrag van haar echtgenoot, William Scoresby Routledge. Zijn tweede naam dankte hij aan kapitein William Scoresby, dominee en walvisvaarder, waaraan Scoresbysund (aan de oostkust van Groenland) zijn naam te danken heeft; hij was de grote liefde van zijn moeder, een liefde die door de zeebonk overigens versmaad werd. Alles wijst erop dat het huwelijk van Katherine met William Scoresby een verstandshuwelijk was – Katherine wilde niet het leven van een victoriaanse blauwkous leiden, en haar man, die onbemid-

deld was, leek haar een avontuurlijk bestaan vol reizen en verzamelingen te kunnen garanderen.

Eerst verzamelden ze in Oost-Afrika, waar William als planter actief was geweest, planten en etnografica voor respectievelijk een botanische tuin en het British Museum; daarna kwam Paaseiland in beeld. Hij schrok er niet voor terug om op Vuurland twee nandoes – lokale struisvogels – overhoop te schieten, niet voor de kookpot, maar voor de sport. Ter plaatse was Katherine zich er goed van bewust dat ze in het kielzog van de Beagle en Charles Darwin voer, die dit gebied ruim tachtig jaar eerder had verkend. Ze hadden zelfs een ontmoeting met een groepje indianen in twee kano's, die ze op sleeptouw namen naar de plek waar hun armzalige wigwams stonden.

Het Patagonische Punta Arenas, havenstad en centrum van de schapenteelt, sprak niet erg tot haar verbeelding. Maar de lucht was er fris en ze kon er goedkoop voedsel inslaan. Volgens haar was de belangrijkste attractie er de menukaart, waarop de koningskrab een prominente plaats innam. Ze bezocht het plaatselijke kerkhof en verbaasde zich over de pompeuze graftombes en mausolea. Haar Engelse ogen beleefden echter geen plezier aan de talloze metalen grafkransen op het kerkhof.

Santiago, dat ze per trein bereikte, beviel haar een stuk beter. In Chili, net als Engeland een land van bloementuinen, voelde Katherine zich thuis, veel meer dan in Brazilië of Argentinië. Het ritselde er van de Engelse bedrijven en op scholen werd Engels onderwezen. Santiago zelf was een heel aantrekkelijke stad '*with a sense of quiet and yet cheerful dignity*'. Helaas waren de bergen rondom minder indrukwekkend dan ze had verwacht. En helaas zorgde al in de eerste nacht van haar verblijf een aardbeving voor de nodige angst onder de inwoners en voor de nodige schade. Weliswaar bracht ze een bezoek aan het plaatselijke museum om er de collec-

tie over Paaseiland te bekijken, maar daarover weidt ze verder niet uit.

Na een paar dagen oponthoud op de bewoonde Juan Fernández-eilanden, waar ze de grot van Selkirk bezocht, de zeeman die model heeft gestaan voor Robinson Crusoe, werd het tijd voor de laatste grote oversteek. De voortdurend veranderende oceaan vond ze eindeloos boeiend. 's Nachts 'legde het maanlicht een zilveren pad over de zee aan en deed het niet alleen het schuim bij de boeg oplichten, maar ook de witte zeilen, die flauw in het donkere water weerspiegeld werden; de masten en de tuigage staken zwart tegen de donkerblauwe lucht af, terwijl het Zuiderkruis boven alles de wacht hield [...] De oceaan en de lucht verenigden zich in een imposante schoonheid, op een majestueuze manier die ons begrip te boven gaat, waarbij ze voortdurend vragen schenen te stellen die ze weigerden te beantwoorden.'

Duidelijk is dat ze er helemaal klaar voor was om het raadselachtige Paaseiland te betreden.

Jacob Roggeveen deed er minder lang over om het eiland te bereiken: ruim acht maanden. Op 1 augustus 1721 verlieten zijn drie schepen de rede van Texel; op 5 april 1722 kwam er een onbekend eiland in zicht, dat niet 'laag en zandig' was, zoals het verwachte Davisland, maar juist rots- en bergachtig. Toch kon het niet anders dan een buitenpost van het Onbekende Zuidland zijn, waarmee niet Australië werd bedoeld, dat allang ontdekt was, maar een geheel nieuw continent, een reusachtige witte plek op de kaart.

Op het eerste gezicht hebben Roggeveen en Routledge wel iets met elkaar gemeen: intellectuelen, academici, onafhankelijke denkers, die kritisch tegenover de Kerk en de eigen gemeenschap stonden. Roggeveen was jurist, de zoon van een kaartenmaker uit Middelburg, en een vrijdenker. Routledge kwam uit een milieu van

quakers (kwakers) en werd later suffragette. Roggeveen verruilde tot twee keer toe een rustig notarisbestaan in Zeeland voor een functie in Oost-Indië. De gang naar de Oost betekende voor elke nieuwkomer een cultuurschok, schrijft Roelof van Gelder in zijn biografie *Naar het aards paradijs. Het rusteloze leven van Jacob Roggeveen, ontdekker van Paaseiland (1659-1729)*: ‘Al die verschillende mensentypen, de hitte, de wonderlijke geuren, de geluiden, de vreemde talen, het andere levensritme, het vreemde voedsel van rijst en katjang, de vele zieken en vooral de hoge sterfte.’ Dit soort indrukken en ervaringen zal niet veel verschild hebben van die van Katherine, toen zij samen met haar nieuwe echtgenoot naar Kenia was vertrokken. Beiden droomden van grootse daden: Roggeveen wilde zijn naam aan een onbekend werelddeel verbinden, Routledge wilde het raadsel van Paaseiland oplossen.

Roggeveen legde niet aan op Madeira om er vers voedsel en de plaatselijke, lang houdbare wijn in te slaan, en voer eveneens aan de Canarische en Kaapverdische Eilanden voorbij. Al na twee maanden overleed een van de matrozen aan scheurbuik. Een in Braziliaanse wateren gevangen dolfijn zorgde voor een feestmaal. Hoewel Routledge de handen vol had aan de proviandering van haar schip, had zij ook oog voor de romantische aspecten van de reis. Bij Roggeveen, een man uit een andere tijd en een ander milieu, is daar geen denken aan. Hij werd voortdurend door praktische problemen in beslag genomen. Hij had niet alleen te kampen met scheurbuik aan boord, maar ook met het handhaven van de discipline. Zo werd een amok makende matroos zwaar gestraft. Een citaat uit Roelof van Gelders biografie: ‘De Brede Raad bepaalde dat hij drie maal van de grote ra in zee zou worden geworpen. Daarna werd hij tweehonderd maal gelaarsd, dat wil zeggen dat hij een afranseling kreeg met een stuk touw. Hierop volgde detentie gedurende veertien dagen op enkel water, brood en zout op de smerigste plek van

het schip, in het galjoen, helemaal voor in het schip waar de latrines waren. Wanneer de vloot land aanded, zou hij achtergelaten worden.’

De mannen van Roggeveens drie schepen gingen ook op Juan Fernández aan wal. Op het destijds onbewoonde eiland sloeg men grote hoeveelheden water, kreeft, vis en brandhout in. Tientallen pelsrobberden werden doodgeslagen; daarna werd het vlees gepekeld en de traan gekookt. Men verzamelde zelfs planten bij wijze van groente.

Om elkaar ’s nachts niet uit het oog te verliezen op deze volstrekt nieuwe oceaan, zette de stuurman op het eerste schip een lantaarn op het achterdek. De twee volgers hingen een lantaarn aan de boegspriet.

Men was helemaal klaar voor Davisland en Zuidland.

De man naast mij in het vliegtuig naar de Nieuwe Wereld leest in een dik Belgisch stripalbum. Niet in Kuifje of Suske en Wiske, maar in De Baard en de Kale. Dit vreemde duo herinner ik me nog uit de tijd dat ik als scholier stripverhalen verslond. Hoe is het mogelijk! Gingen ze niet vaak met stofzuigers langs de deur? Verder weet ik niets van hen af.

Nadat ik met een priemende vinger naar beide heren heb gezien, laat mijn buurman de namen vallen van de mij onbekende tekenaar Will en het blad *Robbedoes* waarin de strips destijds verschenen. Overigens blijkt deze Vlaming, die er met zijn kalende schedel, leesbril aan een koordje en in zijn grijze pak uit ziet als een keurige kantoorman, geen stripfanaat te zijn. Tijdens een kort verblijf in België had hij de bundel op een boekenmarkt in Oostende gekocht, omdat hij vroeger als kind de *Robbedoes* had gelezen en beide detectives – want dat waren het – herkende. Nadat we even over onze wederzijdse stripfavorieten hebben gesproken – bij mij